

СССР. – Л., 1928; Крумин Г.И. Итоги и проблемы социалистического строительства. – М., 1927; Кржижановский Г.М. Десять лет хозяйственного строительства СССР. – М., 1928; Киселев СМ. Денежное обращение и товарный рынок СССР. – М.-Л., 1927; Милютин В.П. История экономического развития СССР (1917-1927). – М.-Л., 1929; Сарабьянов В.Н. Итоги восстановительного периода. – М.-Л., 1927; Финансовая политика за десять лет. Сборник статей. – М.-Л., 1928; 16. Кузовков Д.В. Основные моменты распада и восстановления денежной системы. – М., 1925; 17. Юровский Л.Н. На путях к денежной реформе – М., 1924; Юровский Л.Н. Денежная политика Советской власти (1917-1927). – М., 1928; Юровский Л.Н. Современные проблемы денежной политики. – М., 1926.

Н.П. Гончарова

СОЦІАЛЬНО – ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ МІЖ МІСТОМ ТА СЕЛОМ В РОКИ НЕПУ: СУЧАСНА ІСТОРІОГРАФІЯ

Однією із маловивчених тем української історії міжвоєнного періоду є проблема взаємин робітників і селян, міста і села – двох полярних соціальних, економічних, а почасти і етнічних, світів.

Тривалий час у висвітленні цієї тематики превалювали ідеологічні кліше та стереотипи, в основі яких лежала теза про союз селян і робітників під керівництвом останніх, як керівної сили соціалістичної революції.

Щойно демократичні зміни в СССР та Україні 1989-1991 рр. відкрили нові можливості для істориків неупереджено розглянути цю проблему під кутом зору ново виявлених фактів, сучасних методів історичного дослідження.

Важливість цього завдання виходить із актуальності вивчення становлення радянської влади в Україні. Вирішення питань взаємин робітників та селян, міста і села дозволить пролити світло на методи як ліквідації самобутньої української культури (осердя якої і було село) так і на способи укорінення на десятиліття міфів про т.зв. вищість міської культури, гегемонії робітничого класу тощо.

Проблеми взаємин робітників та селян, села та міста в 1920-і 1930-і рр. за останні 15 років має широкую літературу.

Початок 1990-х рр. позначений виходом української історіографії на якісно інший фаховий рівень. Звільнення історичної науки від марксистської методології відкрило можливості для застосування різних методів досліджень.

З-поміж нових методів дослідження вирізняється антропологічний підхід. Він дає можливість «оживити» історіографічний процес, виявити у ньому не тільки загальне і типове, а й індивідуально неповторне¹.

На основі антропологічного підходу сучасні історики намагаються з'ясувати соціально-психологічні типи «комнезамів» і «куркулів», партійних активістів. Також фахівці характеризують українське суспільство періоду непу, аналізують участь селян у діяльності створених більшовиками політичних інституцій та псевдо громадських організацій. Наголошують: для визначення рівня і змісту політичної свідомості селян важливе значення має дослідження їхньої суспільно-політичної ініціативи.

В останні роки досліджується ще одна складова культурно-духовного життя селянства – його політична культура².

Людинознавчі підходи притаманні працям Г. Капустян, яка через призму поняття «селянської правди» розкрила систему поглядів селян на владу, економіку, політику³. Зафіксовано посилення інтересу до пасивних форм опору селян комуністичному режимові, серед яких важливу роль відіграє дослідження чутко соціально-політичного змісту⁴.

Об'єктивну оцінку соціально-психологічних аспектів колективізму, змін, що сталися в духовній сфері українського селянства під час сталінського «великого перелому» дала українська історіографія в діаспорі. Аргументовану критику спроб більшовиків змінити психіку українського селянства за допомогою суцільної колективізації здійснив М. Сціборський.

Новітні праці з історії колективізації та розкуркулення проаналізовані під кутом зору впливу репресивної політики на духовний світ селян.

Серед важливих напрямів досліджень – реконструкція в сучасній українській історіографії соціально-психологічного портрета сільського «активіста» як агента більшовицького режиму, з'ясування мотивів його поведінки.

Попри зростання знань з історії національно-культурного та духовного життя українського селянства у 1920-і 1930-і рр., зберігся дисбаланс між теоретичним та конкретно-історичним підходом,

.....
не досліджено національно-культурне та духовне життя українських селян у конкретно-історичному аспекті.

Залишається значною прогалина у знаннях про повсякденне національно-культурне та духовне життя українського селянства 1920-х 1930-х рр. Для її заповнення належить здійснити комплексне конкретно-історичне дослідження культурно-духовних процесів, що відбувалися на селі.

Результати історіографічного аналізу дають підстави для уточнення та доповнення схеми вивчення національно-культурного та духовного життя селянства. У перспективі можуть бути запропоновані такі напрями досліджень як взаємодія української народної та радянської культур, динаміка суспільної свідомості селянства у її соціально-політичних та національних складових; вплив радянської політично-ідеологічної системи на духовність; «перевиховання» українських селян більшовицьким режимом.

Останнім часом переглянуто і роль та місце т.зв. «культурної революції» в українському селі тих часів. С. Дровозюк розглядає це явище як найпоширенішу ідеологему у обґрунтуванні духовної експансії більшовицького режиму на селі.

Однією з ідеологем «культурної революції» на селі була теорія боротьби двох культур. У ній «передова» російська культура, пов'язана із містом та пролетаріатом, протиставлялася «відсталій» українській культурі, пов'язаній із архаїчним селом. Звідси робився висновок, що необхідно сприяти природному процесу перемоги російської культури.

Сучасна історіографія простежує прагнення виявити справжню природу і суть культурної революції. О. Грищенко і М. Стріха акцентують увагу на тому, що метою було знищення як української елітарної так і традиційної народної культури⁵. М. Брайчевський розглядав «культурну революцію» як закономірне явище в історії соціалізму, коріння якого в самій суті суспільного ладу, що ґрунтується на державній власності на засоби виробництва⁶.

Механізми і засоби проведення такої політики висвітлив у дисертаційному дослідженні О. Рабенчук⁷.

Власне такий акцент взаємин робітників і селян актуалізує їхні стосунки у культурній сфері. З цієї точки зору вартим уваги є дисертаційне дослідження О. Криворучка⁸.

Автор наголошував на малодослідженості цієї теми. Дослідник виходить поза рамки вивчення взаємин «соціалістичної та буржуазної культур» або як взаємин пролетарської культури (насамперед робітничого класу) і дрібнобуржуазної (селян), чи висвітлення питань шефства робітників над селянами або подолання культурних відмінностей між селом і містом.

Автор дослідив не класи (робітників і селян), а сільське і міське населення. Культуру міста та села автор класифікував як специфічний культурний тип, якому притаманні соціокультурні, етнічні, психологічні, соціополітичні, побутові, етичні та ін. особливості.

Автор поставив перед собою мету: дати узагальнюючий аналіз проблеми взаємодії сільської та міської культури, визначити головні тенденції цього процесу. Розкрити позитивні і негативні наслідки цих взаємин на культурну ситуацію в селі та місті.

О. Криворучко намагався по новому (відкинувши усталені до 1991 р. класові схеми такі як «сільська культура» – «робітнича культура» чи «буржуазна культура» – «пролетарська культура») підійти до висвітлення тих проблем, які певною мірою аналізувались у попередні роки (наприклад зміна ситуації в селі та місті в ході т.зв. культурної революції, шефської роботи), здійснив спробу розкрити механізм культурних взаємовпливів села та міста.

О. Криворучко звернув увагу на те, що розбіжності між містом і селом мали не тільки соціально-культурний і культурно-побутовий характер. Суттєвими були етнокультурні протиріччя. Це впливало з того, що на відміну від суто української культури села з його майже однорідним українським населенням культура зденационалізованого міста зазнала значної деформації в ході проведення царизмом його асиміляторської політики. Існування суттєвих розбіжностей між етнохарактером сільської і міської культур значною мірою детермінували вибір цілей і завдань культуротворчого процесу 1920-х рр.

Автор підкреслює і негативну роль культури села на хід творчості української культури і в місті зокрема. О. Криворучко йдеться про певний консерватизм сільської культури. Історик наголошує: впродовж тривалого часу внаслідок зневажливого ставлення до неї урядових кіл і значної частини інтелігенції її трактували як «специфічно селянську» та «архаїчну». Процес творення культури села, акцентує О. Криворучко, був справою упереваж малоосвідчених народних мас та місцевих аматорів. Все це, а також її відірваність від світових культурних цінностей, продовжує О. Криворучко, і зумовило набуття сільською культурою певних провінційних рис, які у ході

українського культурогенезу 1920-х рр. відбилися у проявах «просвітянщини» і «масовості».

Водночас автор вказує на негативні фактори впливу міста на сільську культуру та перебіг культуротворчого процесу в цілому: тенденції до заідеологізованості культури (перенесення в культурну сферу політичних штампів, ціннісних переорієнтацій, уніфікованої культури процесу); деструктивно-цивілізаційні впливи (порушення генетичного ядра), що було домінантою в структурі сільської культури, через витіснення традиційних культурних норм: розрив зв'язку з природою (технократичний вплив), боротьба з індивідуальними тенденціями, вихолощення сакрального змісту в культурі, її дегуманізація), певний асиміляційний вплив.

С. Дровозюк частково не приймає тези О. Криворучка. Він цілком слушно запитує: чи варто негативний вплив села на місто пов'язувати з консерватизмом сільської культури, її архаїчністю і з тим, що її творцями були переважно малоосвічені, а то й зовсім неписьменні народні маси? Логічно також поставити питання, продовжує С. Дровозюк, чи робить міську культуру вищою той факт, що зосереджений у містах цілком освічений партійно-адміністративний апарат здійснив геноцид українського народу? Очевидно, ще раз варто переосмислити самі поняття міська культура і сільська культура, виділити в них основні структурні елементи і типові ознаки, що дасть можливість побудувати уточнену схему взаємовпливів культур⁹.

У публікаціях останніх років наводяться факти, які свідчать як про позитивне, так і негативне ставлення селян до робітників, які виступали в ролі більшовицьких місіонерів в українському селі. Проблема може значною мірою прояснитися, якщо її розглядати з точки зору конкретних людських взаємин, економічних та духовних потреб селянства. Там, де селяни відчували у «робітниках-шефах» загрозу своєму існуванню – вони демонстрували до них негативне ставлення. Коли ж вони мали справу із безкорисливими людьми, які співчували селянським проблемам – ставлення було доброзичливе¹⁰. Що ж стосується міграції селян до міст, то вона, згідно Ю. Лібер, загострила соціальну напругу та суперечності цього періоду. Пристосування селян до міського життя у психологічному і мовному аспектах нерідко було надскладним. Автор наголосив, що селяни часто приходили до міст із невиразними українськими ідентичностями, а українізація їх формувала, стандартизувала і модернізувала в українську ідентичність¹¹.

Нині українська історіографія відійшла від міфологеми про «союз робітничого класу і селянства». Це дає підстави вважати, що проблема взаємин робітників та селян вийде на справді наукове, комплексне розкриття проблеми на основі антропологічного підходу. Своє ставлення до міста селяни часто висловлювали у письмових зверненнях до органів влади та виступах на різноманітних зібраннях, що дає можливість на основі аналізу джерел у контексті проблеми «місто-село» доповнити суспільну свідомість селянства ще однією важливою складовою¹².

В руслі поставленої нами проблеми заслуговує уваги історіографічне дослідження В. Коцура, в якому він всебічно проаналізував у контексті соціальних і політичних процесів в Україні 20-30-х рр. взаємини робітників і селян¹³. У цьому плані важливими є порушені автором питання сприйняття селянами комуністичної ідеології, психологічний стан селянства в умовах пропагандистських кампаній.

Побіжний огляд історіографії проблеми за останні 15 років свідчить про докорінну зміну історіографічної парадигми у питанні висвітлення взаємин робітників та селян, міста та села в 1920-і та 1930-і рр. Деідеологізація історичної науки сприяла початку вивченню цього питання на основі нового методологічного інструментарію. Провідними і, без сумніву, перспективними є антропологічний (із психологізмом) та біографічний методи. Саме вони дадуть можливість по іншому подивитись на дану проблему, насамперед із точки зору особливостей етнічної, соціальної, ментальної складової української національної історії.

Роботи попереднього періоду не дають відповіді на питання: наскільки ефективним було співробітництво робітників і селян, за якими критеріями можна судити про «ступінь міцності» союзу робітників і селян, чи були механізми, які реально відбивали у взаєминах робітників і селян їх природні, соціальні інтереси.

Якщо говорити про таку форму співпраці як шефство, то навіть у пресі 1920-х рр. можна знайти безліч свідчень про епізодичність, формальний характер шефства, в окремих випадках його практичну шкідливість у зв'язку з втручанням робітників-шефів у сферу селянського життя, де вони були некомпетентними¹⁴.

Отже, підводячи підсумок даної проблеми, слід зазначити, що на сьогоднішній день глибоко не вивчені процеси тих змін, які відбулись в соціальному складі робітників в результаті масового напливу сільського населення в промисловість під час індустріалізації, яким чином цей процес

.....
вплинув на виробничу дисципліну, кваліфікацію, політичну свідомість виробничників.

Важливо дослідити питання соціальної адаптації колишніх селян в робітничому середовищі, як воно впливало на їхню психологію. Цікавим є з'ясування ставлення селян до дисципліни заводського життя, як воно переносило незадовільні умови побуту. Потребує уваги фахівців і таке непросте питання, як незадоволення селян колективізацією, що позначилось на настроях молодого поповнення робітників.

Ці та інші питання, які потребують розв'язання в історії робітничого класу насамперед зумовили перегляд корінного питання: чи відбулися якісно-кількісні зміни робітників за 5-10 років, щоб розглядати їх як новий клас, якісно відмінний від селян?

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1.Добролюбська Ю. Антропологічна методологія історичних процесів (на прикладі «нової історичної науки»): Автореф. дис. ... канд. філос. наук. – Одеса, 1999.; 2.Непіпенко Л. Політична культура Радянської України періоду непу: Дис. ... канд. іст. наук. – Харків, 2000.; 3. Капустян Г. Дві «правди», або українське село в двадцять років двадцятого століття. – Кременчук, 2003.; 4. Капустян Г. Українське село в умовах радянського політичного режиму 1920-х рр.: історіографічний огляд // Наукові праці історичного факультету Запорізького держ. ун-ту.- Запоріжжя, 2002. – С.221-224.; 5.Удод О. Про психоісторичний підхід до історії // Боротен – 2000. - №3. – С.12.; 6. Грищенко О., Стріха М. Культурна політика України: короткий історичний огляд // Хроніка 2000. – 1998. – Вип. 27-28.; 7.Брайчевський М. Конспект історії України. – К., 1993. –153 с.; 8. Рабенчук О. Робсільінспекція УСРР як інструмент політики партії більшовиків у сфері культури (1920-1934 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. –К., 2004.; 9.Криворучко О. Проблема взаємодії сільської та міської культур в УСРР в 20-х рр. (історичний аспект): Дис. канд. іст. наук. – К., 1994.; 10.Дровозюк С. Національно-культурне та духовне життя українського селянства у 20-30-х рр. XX ст. Історіографічний нарис. – Вінниця, 2005. –86 с. ;11.Тростогон А.М. Деякі аспекти розвитку взаємовідносин українського міста і села в 1920-і рр.// Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія Історія Збірник наукових праць. – Вінниця, 2000. – Вип. 2. – С.137.; 12.Тростогон А.М. Українське селянство і влада в 20-і рр. XX ст.: історіографія // Історична наука проблеми розвитку. Матеріали конференції. Новітня історія України. – Луганськ, 2002. – с.221-224.;13.Лібер Ю. Питання національної ідентичності в містах радянської України у 1920-х рр.// Україна модерна. – 1997-1998.- Число 2-3. – с.206, 211, 215.; 14.Дровозюк С. Назв. праця. – с. 205.;15.Коцур В. Історичні дослідження упереджені та об'єктивні оцінки (соціальні зміни та політичні процеси в Україні 1920-х -1930-х рр.: історіографія). - К., 1998.

Л.І. Шологон

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. НА СТОРІНКАХ ЧАСОПISУ «ДІЛО» (1922–1939 РР.)

Періодичні видання, як цінні історичні джерела, дозволяють дослідникам простежити розвиток найважливіших суспільно-політичних та національно-культурних процесів. На особливу увагу, в контексті вищевказаного, заслуговує щоденна газета «Діло», яка змістовно інформувала читачів про найважливіші події життя українців Галичини, обговорювала їхні найгостріші національні проблеми, публікувала чимало розвідок та спогадів про минуле. Досить цікаві матеріали про національно-культурне життя Галичини другої половини XIX – початку XX ст. можна отримати, переглянувши сторінки часопису «Діло» міжвоєнного періоду. На наш погляд, матеріали ретроспективного характеру були не менш цінними, ніж інформація про поточні події, оскільки вони дозволяють з'ясувати окремі невідомі аспекти важливих подій, що відбулися раніше, прослідкувати, як змінювалася оцінка тих чи інших процесів, що проходили в минулому, трансформацію поглядів окремих авторів, що є важливим для сучасної історичної науки.

Обрана тема стала об'єктом уваги багатьох дослідників. Огляд матеріалів газети «Діло» впродовж 20-30-х рр. зроблено в розвідках як істориків української діаспори, зокрема, Ю. Тернопільського, А. Животка, так і в ґрунтовних працях сучасних науковців – Ю. Шаповала, М. Романюка, М. Галушко¹. Проте вищезгадані автори лише побіжно розкрили тематику часопису, присвячену національно-культурним проблемам Галичини другої половини XIX – початку XX ст.

Метою статті є аналіз публікацій газети «Діло», опублікованих на сторінках щоденника в міжвоєнний період, де розкрито різноманітні аспекти культурного життя українців краю другої половини XIX – початку XX ст., щоб прослідкувати, як їхні автори оцінювали вагомі події та непересічних особистостей вказаного часового проміжку.

Газета, що побачила світ 1 вересня 1922 р., повідомила читачів: «Після 4-річної мовчанки «Діло» знову почало виходити в світ»². Редакційна стаття, написана з цього приводу, містила